

Háború az egyházak áldásával

100 éve kezdődött az I. világháború

Az 1914 júliusában kezdődött I. világháborút évtizedeken át készítették elő. Munkások tízezrei robotoltak a bányákban, acélművekben és fegyvergyárakban. Mérnökök és tudósok ezrei találtak fel új, még szörnyűbb fegyvereket. Adófizetők milliói finanszírozták ezt. Aztán három császári birodalmat romboltak le, 17 millió embert öltek meg, egész népet traumatizáltak. Senki sem akarta. Mindenki ártatlan volt. De milliók vettek részt benne. Mert hiszen minden háború átfogó, kollektív gyengeelméjűség.

Mindezek után a népek elkezdtek kételkedni abban az egyházban, amely azt mondta nekik, hogy „Isten velünk van”, tehát a többiek ellen, és a háború istentisztelet, vagyis Isten szolgálata [*a németben szójáték: Gottesdienst – Dienst an Gott*]. Ez a háború nyilvánvalóvá tette Európát két évezredes keresztény kultúrájának csődjét. Ezzel elkezdődött az európai egyházak nagy válsága. És ezt a háborút nem lehet megérteni az egyházak magatartása nélkül.

Olyan teológia uralkodott, amely megáldotta a fegyvereket és a katonákat, azonos síkra állította Jézus kereszthalálát és a katonák halálát, a többségnek való engedelmisséget azonosította az Istennek való engedelmisséggel. A teremtő Isten nemzeti hadúrrá vált. Az iskolában és a templomban azt tanították: „Minden többség Istentől van” (vö. Róm 13,2!). Ezek a tévtanok egyenesen vezették Európát a 20. század öskatasztrófájába.

Az egyházak ünnepi istentiszteletekkel küldték a katonákat a „csatamezőre”. Hideg borzadály fogja el az embert, ha ebből a korból való prédikációkat olvas. „A dicsőség mezején” elszenve-

dett halált úgy dicsőítették mint „a haza oltárán hozott áldozatot”. Sokan azt mondták, hogy a háború a nép lelki megtisztulását és megnevesedését szolgálja. Ezt az örültséget a szószékekről is lehetett hallani. Művészek és értelmiségiek is áldozataivá váltak a háborús eufóriának. Közülük sokan hamarosan kigyógyultak ebből a szellemi eltévelyedésből.

Sok zsidó egyenesen tülekedett, hogy hőstettekét hajtsaon végre. Bizonyítani akarták, hogy ők „jó németek”. Fritz Haber, a mérgező gáz feltalálója, zsidó volt. Ha a zsidók tudták volna, hogy már nem sokkal ezután hogyan hálálja meg ezt a haza, aligha nyomakodtak volna a háború felé. Haber 1934-ben meghalt Bazelben. Különben nagy valószínűséggel valamelyik gázkamrában ért volna véget az élete.

Az egyházak igényt támasztottak arra, hogy ők isteni bölcsességet hirdetnek. Az isteni bölcsesség az lett volna, ha minden nép tagjait kollektív engedelmisség és parancsmegtagadásra szólították volna fel. Akadtak katonaságmegtagadók és dezertőrök, különösen a kvékerek, a mennoniták és Jehova Tanúi körében... A nagy egyházakban csak ritka kivételként – és egyházuk gyalázatosan cserben is hagyta őket.

Az egyházak nem tiltakoztak a nemzetközi jog megtagadása ellen, amikor lerohanták a semleges Belgiumot. Nem tiltakoztak az 1914 augusztusában, Tamineszben végrehajtott mészárlás ellen, sem Löwen néhány nappal későbbi elpusztítása ellen. Nem tiltakoztak az örmény népirtás ellen, sem a mérgező gázok bevetése ellen, sem akkor, amikor a császár bordélyokat rendezett be a katonák számára. A katolikus egyház rossz tapasztalatokat szer-

zett a császársággal folytatott kultúrharcban, mégsem szólított fel a katonaság megtagadására. A katolikusok is „jó németek” akartak lenni. A békepápaként is ismert XV. Benedek pápa véget akart vetni a vérontásnak, de békefelhívásai hatástalanok maradtak – a német katolikus egyházban is.

A háború után egyes teológusok, művészek, értelmiségiek megváltoztatták gondolkodásmódjukat, a nagy egyházak azonban nem. A néptömegek sem. Így aztán a német nép hagyta, hogy kihasználják a következő, még nagyobb katasztrófában.

A német egyházaknak még mindig nehezükre esik, hogy bevallják csődjüket a két világháborúban, és levonják a következtetéseket: A teológiából nem száműzték az „igazságos háború” tanítását. A tábori lelkészek működését az állam pénzeli. A „Stuttgarter Hitvallás” nem az egész evangélikus egyház vallomása. A német gyárak naponta ezerszeres halált termelnek, és szétküldik a világba. Az egyházak hallgatnak erről. De csak akkor fognak kivezető utat találni válságukból, ha elutasítanak minden kísértést a hatalomban való részvételre, és – Jézus parancsának engedelmeskedve – feltétel nélkül azok oldalára állnak, akik fegyverek nélkül akarják elérni a békét. Nem csupán az Északi-tengerben fekvő, az I. világháborúból ott maradt hordókban lévő mérgező gáznak lehet halálos hatása, hanem a hamis teológiának is.

Erich Busse

Forrás: Publik-Forum, 2014/9

A szerző 1949-ben született, evangélikus teológus, Drezdában él.

Miért tör ki újból és újból a háború?

Bernhard Verbeek evolúcióbiológus valláskritikája

Bernhard Verbeek szerint az evolúció nem az erkölcsöt, hanem a sikert jutalmazza. Ezért „az ellenségszeretet erkölcsé”, amelyet a Biblia évezredek óta prédikál, sosem működött. „Ez abból fakad, hogy azok a populációk, amelyek önzetlenül ráhagyták forrásaikat az idegenekre vagy egyenesen ellenségeikre, már az ember előtti korokban sem maradtak fenn sokáig, ellentétben azokkal, amelyeknek a tagjai csak a saját csoportjukért szálltak síkra odaadón, a versenytársakat pedig kizárták a rendelkezésre álló javakból.” Az, hogy a békeszeretők birtokolják az országot, csak a zsoldárköltők jámbor óhaja.

A sikeres politikai és vallási vezetők mindig tudták, hogy a háború előnyöket ígér számukra, még akkor is, ha így ellentmondásba kerültek vallásuk vezérelveivel, mondja Verbeek. „A kereszténység mindig is a tiszta szeretetet, sőt az ellenségszeretetet prédikálta, ténylegesen azonban heves háborúkat folytatott. Az iszlám, amelyet hívei gyakran harcos módon a világ legbékésebb vallásának neveznek, rögtön alapítása után mindenekelőtt állandó és sikeres hódító háborúi révén vált ismertté.” A megtisztelő „Nagy” történelmi címet nem véletlenül adományozták hatalomtitas hódítóknak, Sándortól Heródesen

és Konstantinon át Károlyig. Az ókor, illetve a középkor, sőt szinte napjainkig az újkor minden jelentős keresztény uralkodója – vallási igényei ellenére – hadúr volt.

Evolúcióbiológiailag nézve a vallás és az erkölcs mindenekelőtt arra szolgált, hogy mély, egyforma érzelmeket alakítson ki, amelyek aztán belülről mozgatják az embereket, véli Verbeek. „A metafizikai elképzelések iránti erős érzékenységek megerősítően hat. Ezért a nacionalizmus és a rasszizmus, de az osztályoszinizmus és a vallási fanatizmus is olyan, a természet által kínált eszköz, amelyre a demagógok nagyon sikeresen építhetnek. A sikerrel ellentétben az erkölcs nem téma a szelekció számára, de rögtön azzá válik, ha a siker eszközeként jelenik meg. A szigorú belső erkölccsel bíró csoportok verhetetlenek voltak. Azt azonban, hogy ki tartozik 'az én csoportomhoz', a nagyobbá váló populációk esetében nem lehet a tényleges rokonság és a személyes ismeretség révén követni. Ekkor már kulturális ismertetőjegyekre van szükség: mindenekelőtt a nyelv válik fontossá bizonyossággá, valamint a vallás, az érték-közösség, bizonyos jelszavak és ruhadarabok, és természetesen a zászlók.”

Az evolúcióbiológus szerint mindez egy hosszú evolúciós fo-

lyamat eredménye, de ettől még egyáltalán nem jó. Az ember nevű kultúrlény számára az egyetlen esély abban áll, ha újból és újból tudatosítja ezeket a genetikai-kulturális meghatározottságokat, hogy ne essen bele a sztereotip „természetes” minták csapdájába, hanem szembemenjen azokkal. „A kulturális evolúció villámgyorsan szétterjedhet 'horizontálisan' is... Mérhetetlen mennyiségű tapasztalatot lehet írásban, és ma már digitálisan is felhalmozni és összekapcsolni. A kultúra az a recept, amely lassú nekifutási szakasz után néhány évezred alatt a legsikeresebb emlős állattá tett minket, embereket – mindenesetre veszélyes mellékhatásokkal.”

Az ukrainai konfliktust aktuális bizonyítéknak tekinthetjük az evolúcióbiológus nézeteire. Vlagyimir Putyin, aki a Krímben és Kelet-Ukrajnában is támogatta a szeparatista háborúskodást, és egyik kezdeményezője volt annak, egyidejűleg igyekszik összetartani az orosz ortodox egyház legfőbb képviselőivel, és ezt a médiumokban is terjeszti. De az állam Kijevben is megszervezi az egyházi fedezetet.

Michael Schrom

Forrás: *Christ in der Gegenwart*, 30/2014

A lelkek békéje

A vallások és a „szent” háborúk

Sok hasonló érzületű barátommal együtt én is mély, radikális tudati változáson megyek keresztül. A turbókapitalizmus és a csúcstechnológia diadala két áthidalhatatlan pólusra hasítja szét az emberek belsejét és külsejét. Amint egykor a bibliai Babilonban, az ember egy új, óriási torony fölépítésével van elfoglalva. Az „egyre gyorsabban, egyre magasabban, egyre meszebb”-et azonban sokak számára a befelé menekülés követi, ami gyakran az élet értelmének, a dolgok szívének kétségbeesett kereséséhez

vezethet – de a gazdaság és a társadalom emberellenes irányultságával szembeni ellenálláshoz is. Az Egyházak Világtanácsa által szervezett, és 2011. májusában, Jamaiában megtartott nagy találkozó csak egyik példája ennek (noha egy szakértő csupán „egy erősen megszervezett bürokrácia életmegnyilvánulásának” nevezte a találkozót). De tudati változásaink afféle iránytűje nem annyira a sokféle dokumentum lehet, hanem inkább a keresztény misztikára való újbóli ráeszmélés, a másként gondolko-

dókkal szembeni türelem és Isten újbóli felfedezése a másik emberben.

A keresztény misztika – erre tanított minket Ernst Bloch, az a filozófus, aki Marx és Engels nyelvén beszélt – a keresztények Istenében a minden emberben benne lakót látja, a lélek mélyéből feltörő, kimondhatatlan sóhajtást, amelyből Isten beszél. Hogy Dorothee Söllével szóljunk: „A misztika úgy győzi le az Istenhez fűződő engedelmisségi viszonyt, hogy szerelmi viszonyná alakítja át.” A kereszt-

tény misztikusok alighanem legradikálisabb gondolkodója, *Eckhart mester* pedig azt mondja nekünk: „Isten közelebb van a lélekhez, mint a lélek önmagához. Isten egész istenségével jelen van a lélek mélyén.” Mindebből prófétai misztika fakad, amely tettekre, politikai akcióra ösztönöz. Mindenesetre még sok karizmatikus meggyőző erőre lesz szükség, amíg minden egyház megérti, hogy az egész emberi történelem e felé a pont felé törekszik, és állandóan úton van e felé.

A vallások és az erőszak

Az olyan filozófusok, mint *Peter Sloterdijk*, ecetet öntenek ebbe a borba. Kihívó módon azt állítják, hogy a vallások az emberiség jövőjének útjában állnak. Állítólag inkább a háborúhoz járultak hozzá, mint a békéhez, sőt a megváltási és felszabadítási utópiák több szenvedést okoztak, mint amennyit megakadályoztak. Mózes, Jézus és Mohamed tanításának önkényes értelmezéseire, s azok következményeire gondolnak e filozófusok, és emlékeztetnek a szent háborúkra, keresztes hadjáratokra, eretnek-, boszorkány- és zsidóüldözésekre, a rabszolgaságra, nők és gyerekek meggyalázására, erőszakoskodásokra – mint a vallási fanatizmus eredményeire. Az effajta érvek nehézzé teszik annak a szemrehányásnak a kivédését, hogy a vallások nem saját ösbölcsességüknek megfelelően válaszoltak az erőszak kérdésére. Ezért aztán, mondják, aligha vannak abban a helyzetben, hogy a jövő nemzedékek számára egyengessék az erőszakmentes spiritualitás felé vezető utat.

Az emberiség jövője – nagyban és kicsiben – attól függ, hogy a vallási közösségek következetesen elszakadnak-e saját erőszakpotenciáljuktól. Ám nem elég, ha fölülvizsgálják viszonyukat a háborúhoz. Az erőszakhoz való viszonyuk egészéről van szó – a gazdaság, a politika és a média területén, el egészen az élet hétköznapi kapcsolataiig, a gyerekeket, a nőket, a férfiakat egyaránt illetően. És arról a kérdésről is szó van, hogy az igazság kizárólagos birtoklására irányuló mindenkorai vallási igény oda vezet-e, hogy az igazat, a jót és a szépet – ha nem is brutális, de enyhe erőszakkal – ráerőltetik-e a másként hívőkre és másként gondolkodókra, vagy megfegyvelnek, és engedelmességre kényszerítik-e a saját soraikban található elhajlókat és eretnekeket. Az erőszak ellenerőszakot szül.

Az abszolút és tekintélyi igazságigény – a rá jellemző ügybuzgó és vetélkedő misszionáriusi viselkedéssel – a türelmetlenségből táplálkozik. Ezért minden vallásnak feladata, hogy megszabaduljon a benne lakó türelmetlenségtől és erőszaktól. Ahol látszólag a végső igazságért folyik a harc, valójában túlságosan is gyakran az utolsó előtti dolgokért zajló „kultúrharcról” van szó. Abszolút ellentmondásban áll a toleranciával a túlerőben lévő, erőszakos világbíró Isten képe, azé a bíróé, aki az „utolsó napon” tüzzel-vassal pokolra taszítja az átkozottakat. Ez az istenkép az évszázadok során nyilvánvalóan kapóra jött a nagyhatalmú keresztény fejedelmeknek, hogy Isten helytartóiként idejében saját ke-

zükbe vegyék az ítéletet, és ily módon irtsák ki a rosszat és a rosszakat.

Teológiai forradalom

A keresztényeknek sok évszázados erőszak történelmük van. A názáreti Jézus eredeti erőszakmentessége a kereszténység elterjedésével feledésbe merült. Ez a római birodalmi egyház intoleranciájával kezdődött. Jézus nevében világmissziót műveltek. Az Efezusi Zsinatra összegyűlt püspökök 431-ben – a legsúlyosabb büntetések terhe mellett – megtiltották, hogy valaki csak gondolatban is más tanítást képviseljen, mint amit az egyházi tantételek megfogalmaztak. Ince pápa 1252-ben kiadott egy bullát, amely a tolvajokkal és rablókival helyezte egy szintre a másként hívőket, és a világi uralkodókat arra kötelezte, hogy halállal büntessék azokat, akiket vétkesnek találnak. A mindmáig legbefolyásosabb egyháztanító, *Aquinói Tamás* pedig azt fogalmazta meg a maga korában, hogy az eretnekeket ne csak egyházi átok érje, hanem a világi halálbüntetés is. Egyes pápák még a 19. században is elvetendő tévelygésnek bélyegezték a lelkiismereti és hitbeli szabadságot. A hittet kapcsolatos kételyek elleni harc azt eredményezte, hogy a hívők elfojtották kételyeiket, s inkább a „hitetlenek” ellen harcoltak.

Az egyházak ma toleránsabbak, mint a korábbi, sötétebb korszakokban. Ma senkit nem akarnak saját hitelveik átvételére kényszeríteni. A modern keresztény teológusok hitbeli kötelezettségként hirdetik a toleranciát. Ha már a tudás és az általános emberiesség fejlődése is az elemző gondolkodás és a kritikus kérdezés képességétől függ, akkor a vallásos hitnek és intézményeinek sem lesz jövőjük e képesség nélkül. Ez azt jelenti, hogy a tolerancia, a kritikus gondolkodás és a tárgyilagos párbeszéd szelleme döntő alapját alkotja a vallásos életnek. Az effajta „teológiai forradalom” elengedhetetlen.

A vallásos békére nevelésnek a vallási közösségek ügyévé kell válnia. A keresztény valláskritika tájékozódási pontja az a jézusi gondolat, amelynek értelmében a vallás az emberekért van, és nem szabad visszaélni vele valamely idegen uralom eszközeként. Hogy miképpen fejeződik ki a kereszt-

tény indíttatás politikailag aktív erőszakmentességben, jól mutatja az a „gyertyás forradalom”, amelylyel az egykori NDK álkommunista rendszere véget ért. Az egyházak nagy látomásának a világméretű hitbéli közösséget kellene szem előtt tartania, olyan egyházi közösséget, amely képes a kölcsönös párbeszédre és segítségnyújtásra.

Megszabadulás a provincialitástól

De hogyan válhat valóra ez a fajta párbeszéd? Az elmúlt évben elhunyt teológus és misztikus, *Raimon Panikkar* szerint csak akkor lehetséges, ha az emberek „szerezzel és szimpátiával megnyílnak egymás felé”, és közben osztoznak a másik valóság tapasztalatában. Panikkar rámutatott a tisztán intellektuális párbeszéd határaitra, s a világvallások ökumenéjének hídvevényeként szembefordult azzal a

világfelfogással, amelyben az ember más emberek uralkodójaként lép fel. Emlékezve a csaknem 2000 évvel ezelőtti első (jeruzsálemi) zsinatra, a kereszténységnek – akárcsak egykor az ősegyháznak – el kell szakadnia az elitista kiválasztottsági elképzelésektől. A kereszténység akkoriban az egész emberiség ügye lett, és nem csupán a zsidók kiváltsága: Pál sikeresen szállt szembe Péterrel, az egyház nem maradt szekta, s a keresztény lét ezzel megszabadult a vallási „provincialitástól”; Jézus Istenének már nem volt kizáró jellege.

A személyes hit összefügg azzal az istenképpel, amelyet az ember megalkot magának. A képek hidat jelentenek az istenihez, segédeszközök, mankók az egyenes járásához. Istenképek nélkül „Isten elpárolgása” következik be. De nemcsak a képek mint szemléltető tárgyak, hanem az intellektuális

fogalmak is szolgálhatnak Isten megismeréséhez vezető hídként azzal, hogy „felfoghatóvá” teszik Istent. Isten valamiféle „kapcsolat”, egészen személyes, bennem „óceáni” módon jelenlévő valóság, köztem és önmagam között, valamennyiünk között és mind a között, ami van. Ez a kapcsolat nem kezelhető, mégis létezik. Egyúttal abszolút bizalom is, amelybe az ember félelem nélkül belevetheti magát. Így értve a hit nem azt jelenti, hogy egyházi dogmákban és törvényekben mint végső igazságokban hiszünk; ezek útmutatók az élethez, nem többek, de nem is kevesebbek. A rendszereket és intézményeket eredeti céljukhoz mérten kell megítélni.

Harald Pawlowski

Forrás: Publik-Forum, 2011/11

Öldöklés vagy szelíd engedelmesség?

A kínaiak hajdanán rátaláltak a lóporra. Esetükben a zonban félrevezető e megnevezés: lópor. Ők ugyanis nem lődöztek vele. Csak játszadoztak. Ünnepeiket fűszereztek hatásos pukkanásokkal, látványos szikraesőkkel. Nem látták még benne hatalmuk és országuk kiterjesztésének lehető eszközét. Még elégedtek világcsodája Nagy Falukkal, mely elhatárolta és védte őket Belső-Ázsia fürgén száguldozó és mestérien nyilazó népeitől, akik visszapattantak e kemény és erős Falról. Így megszilárdult a helyzet: kint a ló és nyíl, a Falon belül még a tűzijáték s a birodalom.

Hanem a lópor titka később mégis csak eljutott egészen nyugatra. Itt nem élégítette ki a népeket, hogy csak bohón játszadozzanak vele. Addig mestérekedtek, míg kitalálták, hogy mindenféle csövet befenekeljenek, mégtömjék lóporral még golyóbissal, s így pukkantgaszanak. A golyó kiröpült, amerre a cső szája mutatott, és ellenállhatatlanul kilyukasztotta az útjába kerülőket. Azzal is hatásosan ölhetek, ha erős vas-tartályokba zárták ezt a robba-

nékony a nyagot, s így sütötték el. Létrejött a hatékony fegyvertár: pisztoly, puska, ágyú, bomba és gránát. Aztán továbbfejlesztették ezeket. Sorozatlövéssel már igazán jól lehetett gyilkolni.

Ám a nyughatatlan ember még tovább haladt. Így alig pár emberöltő óta beköszöntött az atomerő korszaka. Ez a találmány is – mint az eddigiek – két irányban hasznosítható: élet vagy halál szolgálatára. A halál szolgálói voltak fürgébbek: előbb pusztítottak el vele két virágzó nagyvárost, mintsem világítottak, fűtöttek volna segélyével. S a világhatalomra törők nemhogy elrettentek volna borzalmas tettük következményétől, hanem örült versenybe kezdtek az atomerő háborús célú, minél hatékonyabbá fejlesztésével. El is jutottak a semmi perémére. Közel kerültek az egész Föld s vele az élet eltörléséhez. Amikor már egymásnak feszült két hatalmas – nem beszélve csatlósáikról –, a jóságos János pápának kellett John és Nyikita közé állni, hogy rádöbbsentse őket a helyzet valós fenyegetésére...

De Káin lelkülete megmaradt az emberben. Már elhangzott az 1933-as – vagy e körüli – év előtt a megoldás, amiként Krisztus Jézusunk meghagyta (Mt 5,39 és 5,43-44; Lk 6,27-36). Ám melyikünk vette komolyan?! Évszázadokig öltük egymást egy i bétű vagy veszőcske miatt is, holott Jézus nem ezt mondta s nem ezt parancsolta (Mt 5,19). Még amikor túlbuzgó tanítványai erővel akarták elnémítani a külön járó követőt: „Ne tiltsátok meg nekik!” (Mk 9,38-39 és Lk 9,49-50). Mégis évszázadokon át... Noha több szentírási helyen is megtalálhatnánk az ítélkezés, az önbíráskodás tilalmát (pl. Jn 5,22-24). Sosem jutott eszünkbe, hogy mily hallatlan vakmerőség akár a Bíró, akár a végrehajtó ügyébe ártakoznunk?! Most is – mint azóta többször is – eszembe jut egy falra írott mondat 1956-ból: „Krisztus a béke fejedelme”. Így igaz. De aki nem engedelmes fejedelmének, az népe-e neki? Krisztianusz, azaz keresztény-e?!

Nadašpéter